

Kolbotten och färdväg i Torphyttan

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Lindesby 1:13 m.fl., Linde socken, Lindesbergs kommun,
Västmanland, Örebro län

SAU rapport 2017:13

Kerstin Westrin & Frida Löjdström

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA
UPSALIENSIS

Kolbotten och färdväg i Torphyttan

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Lindesby 1:13 m.fl., Linde socken, Lindesbergs kommun,
Västmanland, Örebro län

SAU rapport 2017:13

Kerstin Westrin & Frida Löjdström

SAU rapporter 2017:13
ISSN 1652-9448
©SAU 2017

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION

Societas Archaeologica Upsaliensis
Thunbergsvägen 5B, 752 38 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr och datum för tillstånd:

431-1408-2017, 2017-06-19

SAU:s projektbeteckning: Torphyttan 1195

Företagare: Lindesbergs kommun

Belägenhet

LANDSKAP: Västmanland

LÄN: Örebro

KOMMUN: Lindesberg

SOCKEN: Linde

FASTIGHET: Lindesby 1:13 m.fl.

KOORDINATER: E511228 N6606139

HÖJD: 75–95 m ö h

Undersökningen

TYP AV UNDERSÖKNING: Arkeologisk utredning etapp 1 & 2

DATUM I FÄLT: 2017-08-21–08-23

UNDERSÖKT YTA: 11 ha

KOORDINATSYSTEM: SWEREF 99TM

HÖJDSYSTEM: RH 2000

INMÄTNINGSSYSTEM: RTK-GPS

Personal: Kerstin Westrin (projektledare), Emelie Svenman, Frida Löjdström

Fynd förvaras: Inga fynd tillvaratogs

Arkivmaterial: Förvaras i SAU:s lokaler i väntan på fyndfördelning

Omslagsbild: Utredningsområdet mot väster fotograferat av Kerstin Westrin

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet Medgivande MS2007/04080

Digitala planer: Kerstin Westrin

Lektor: Jonas Wikborg

Layout: ord & form, Gudbrand Klæstad

Tryck: KPH Trycksaksbolaget AB, Uppsala

Innehåll

Sammanfattning 4

Inledning 5

Antikvarisk bakgrund 6

Topografi och fornlämningsmiljö **6**

Tidigare undersökningar **7**

Utredningen 8

Metod och genomförande **8**

Utredningsresultat 11

Område A **11**

Område B **12**

Sammanfattning 13

Nya Objekt **14**

Slutsats och utvärdering 16

Referenser 17

Kart och arkivtjänster **17**

Bilagor 18

Bilaga 1. Schakttabell **18**

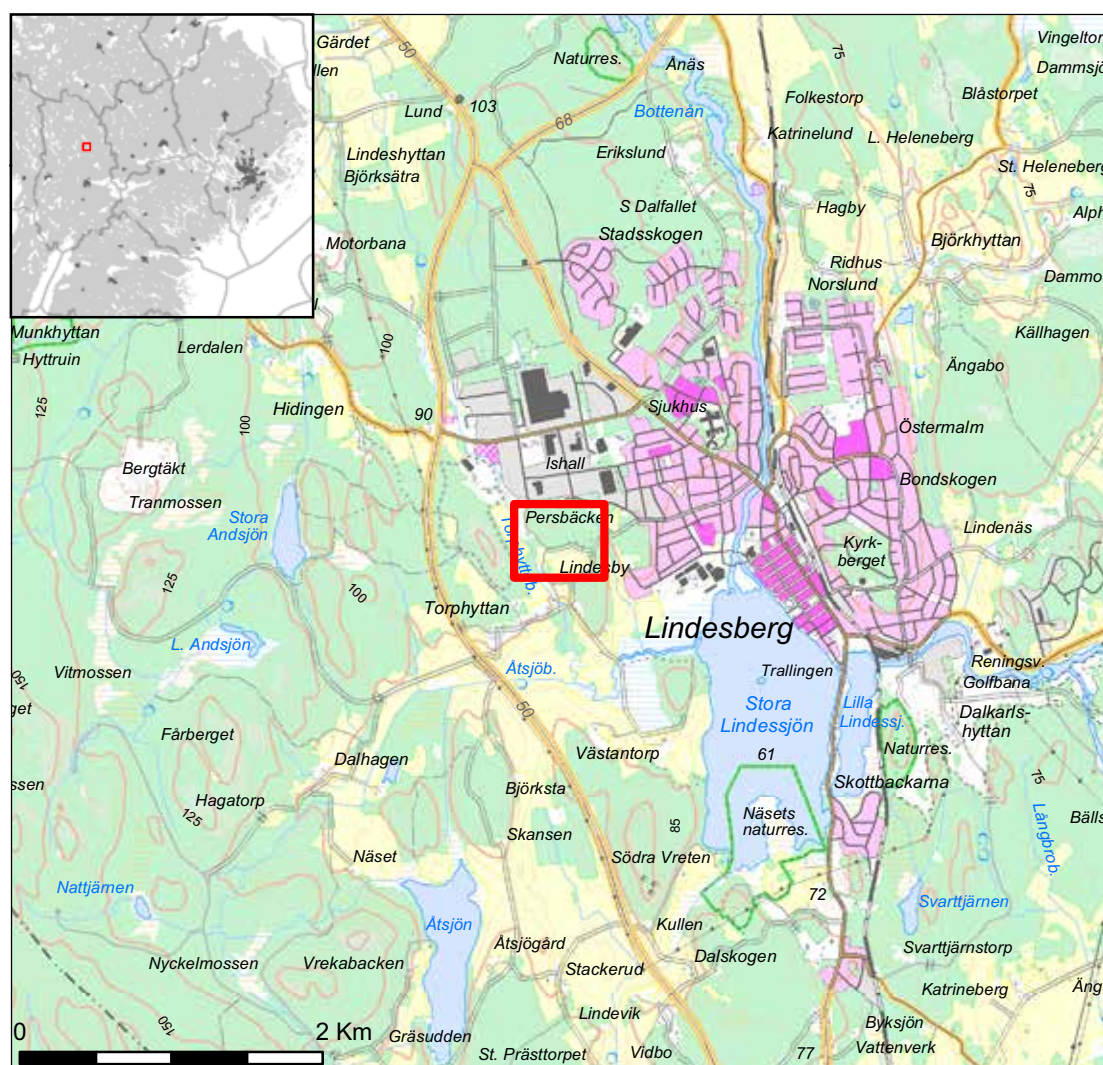
Bilaga 2. Objektstabell **19**

Sammanfattning

SAU har genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Lindesby 1:13. Anledningen till utredningen var att Lindesbergs kommun planerar för en ny detaljplan för området.

Vid utredningen gjordes en inledande arkiv- och kartstudie som följdes av en fältinventering och utredningsgrävning.

Vid utredningen påträffades tre lämningar av kategorin övrig kulturhistorisk lämning, två kolbottnar och en färdväg. En kolbotten och färdvägen var synliga ovan mark och en kolbotten framkom vid utredningsschaktning.

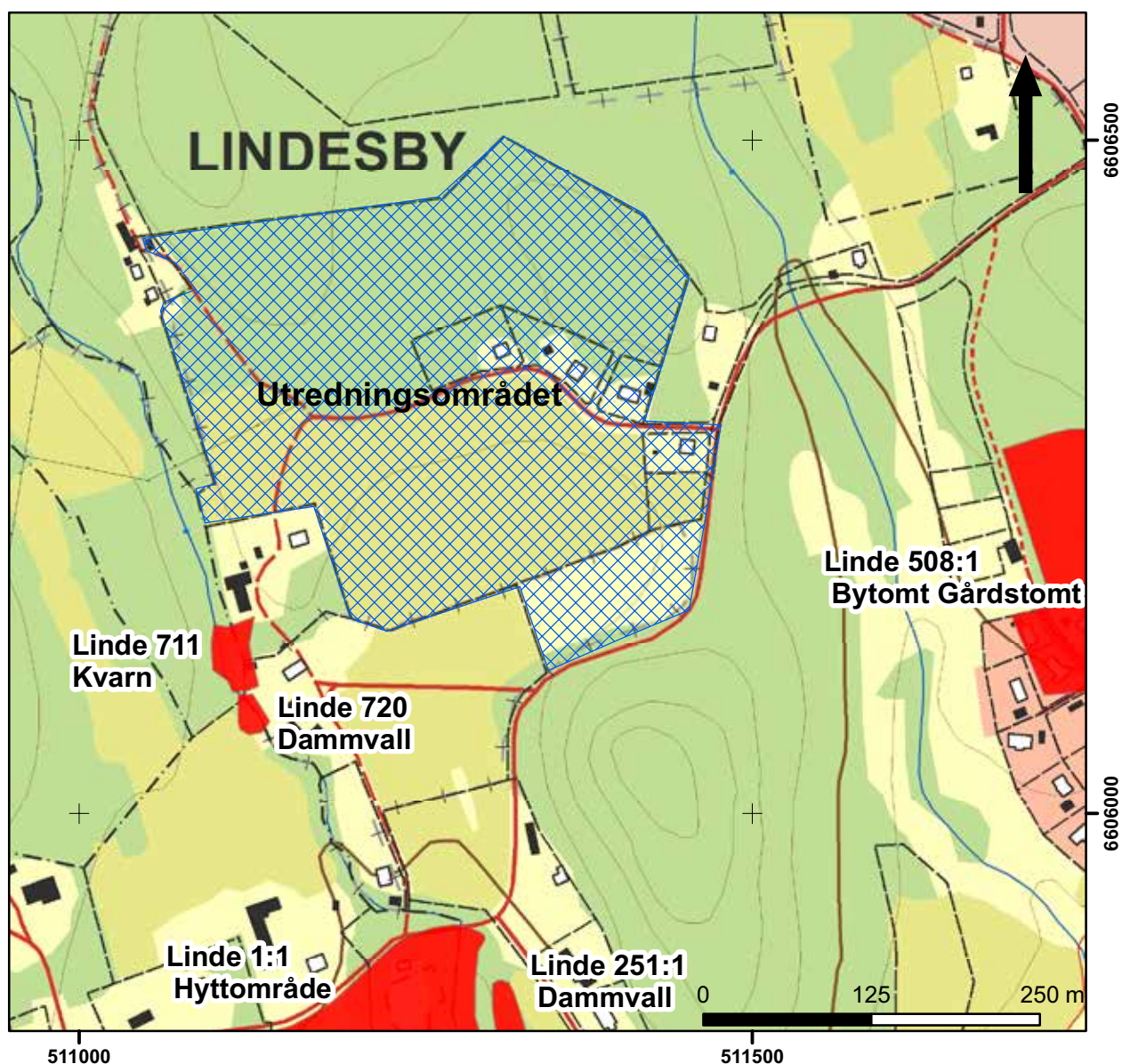
FIGUR 1. Utdrag ur Terrängkartan med utredningsområdet markerat. ©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Skala 1:50 000.

Inledning

Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) har efter beslut av länsstyrelsen i Örebro län (dnr 431-1408-2017) utfört en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Lindesby 1:13 med flera i Lindesbergs kommun. Utredningen genomfördes med anledning av att Lindesbergs kommun planerar för ny detaljplan vid Torphyttan

Utredningsområdet utgjordes av ett 11 hektar stort område varav cirka hälften bestod av skogsmark och den andra hälften av åkermark. Syftet med utredningen var att fastställa om det finns okända fornlämningar inom det aktuella planområdet.

Utredningen genomfördes under perioden 2017-08-21–2017-08-23. Under utredningen etapp 1 bestod fältmomentet av inventering för att identifiera bland annat gynnsamma boplatslägen. Syftet med utredningen etapp 2 var att med hjälp av sökschaktning, metalldetektering samt provgrävning klargöra om det finns fornlämningar inom utredningsområdet.

FIGUR 2. Fastighetskartan med utredningsområdet och de i FMIS registrerade fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.

Antikvarisk bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Det aktuella utredningsområdet ligger i västra utkanten av tätorten Lindesberg.

Utredningsområdet är cirka 11 hektar och utgörs av både åkermark och skogsmark. Höjden över havet är mellan 75 meter och 95 meter. Skogsmarken som finns i den norra delen av utredningsområdet består dels av tre blockiga mindre höjder med en nord-sydlig riktning och dels av plan moränmark. Skogen består av barrskog med lövinslag.

Åkermarken i den södra delen av utredningsområdet sluttar mot söder och marken består av lerig silt. I sydöst övergår marken i fuktig beteshage.

Cirka 50 meter väster om det aktuella området rinner Torphyttbäcken i en djup bäckravin. I anslutning till denna bäck finns tre fornlämningar registrerade i riksantikvarieämbetets fornminnesregister FMIS.

FIGUR 3. Dammbyggnad i Torphyttbäcken som ingår i Linde 720 fotograferad mot väster av Kerstin Westrin.

Linde 1:1 (se figur 2) är ett område där en hytta legat med samma namn som bäcken. Förutom själva ruinen efter hyttan finns också en dammvall och slaggvarp inom området. Väster om hyttområdet finns Linde 251:1 (se figur 2) som är en dammvall. Lite längre norr ut efter bäcken och närmare det nu aktuella utredningsområdet finns Linde 711 (se figur 2) som är platsen där en kvarn legat och Linde 720 (se figur 2 och 3) som är en dammvall.

Öster om utredningsområdet finns bytomten/gårdstomten Linde 508:1 (se figur 2) registrerad.

I skogsstyrelsens dataregister ”Skogens pärlor” finns inga lämningar registrerade inom det aktuella området och dess omgivande närhet mer än de som också finns i FMIS.

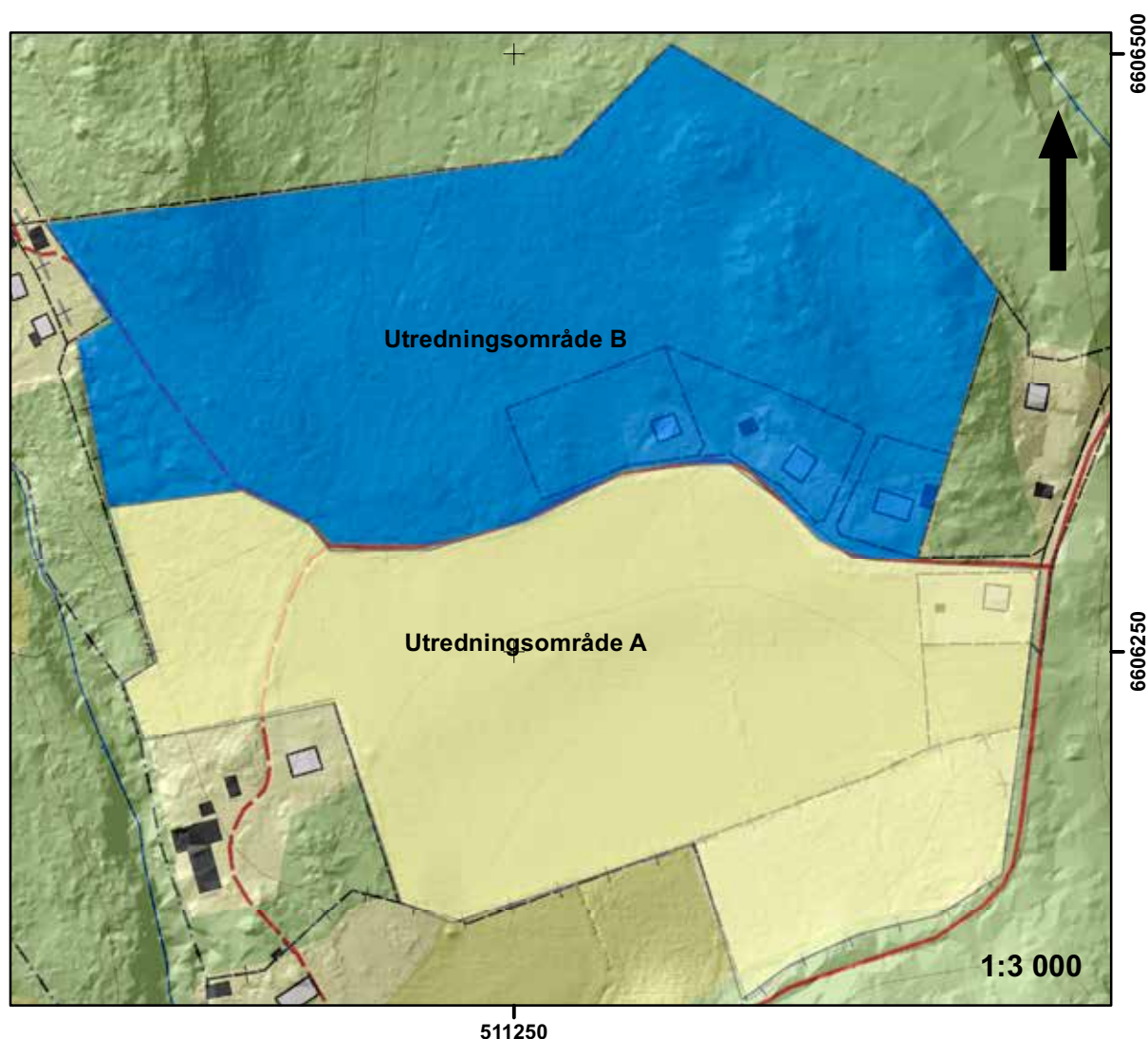
Tidigare undersökningar

På en del av den redan nämnda bytomten/gårdstomten Linde 508:1 har en arkeologisk utredning (2014) och förundersökning (2015) genomförts. Förutom historiska lämningar framkom under utredningen boplatslämningar inom ett 45x20 meter stort område som tolkades vara förhistoriska. Även två skärvor förhistorisk keramik framkom inom detta område. Boplatslämningarna ligger väster om den registrerade bytomten (Helminen och Karlenby 2014). Vid förundersökningen 2015 ingick en mindre del av bytomten. Samtliga lämningar som framkom vid förundersökningen var historiska (Balknäs 2015).

Söder om Stora Lindessjön genomfördes 2015 en utredning etapp 1 och 2 där tre objekt tolkades utgöra boplatslämningar. En ¹⁴C datering av en hård inom ett av objekten gav en datering till romersk järnålder, 20–130 e.Kr (Rönngren 2016).

Utredningen

Utredningsområdet är cirka 11 hektar där den södra halvan av området består av åkermark och den norra av skogsmark. Områdena åtskiljs av, förutom topografin, en grusväg. För att underlätta beskrivningarna av områdena har dessa delats upp i två delytor, område A och B, där område A innefattar gårdet och område B innefattar skogsmarken.

FIGUR 4. Fastighetskartan med delytorna A och B markerade. Skala 1:3000.

Metod och genomförande

Utredningen innefattade fältinventering, kart- och arkivstudier, sökschaktning, provgroppsgrävning samt metalldetektering. Fältinventeringen utfördes inledningsvis okulärt för att lokalisera synliga fornlämningar, misstänkta fornlämningar och möjliga förhistoriska boplatslägen. För att identifiera möjliga lämningar delundersöktes dessa med hjälp av jordsond och provgroppsgrävning.

För sökschaktningen användes larvburen grävmaskin med planskopa och rototilt. Samtliga schakt, boplatslägen och påträffade lämningar mättes in med RTK-GPS. All mätdata har efter-

FIGUR 5. Frida Löjdström mäter in ett objekt fotograferat mot öster av Kerstin Westrin.

arbetades i Intrasis och ArcGIS. Osäkra anläggningar delundersöktes för att kontrollera om det rörde sig om fornlämning eller inte. Dessa sektionsgrävdes med spade för att sedan fotograferas och dokumenteras. Under sökschaktningen metalldetekterades även matjorden i schakten för att inte gå miste om eventuella metallföremål samt för att få indikationer på fornlämningar.

Utredningsområdet har i det historiska kartmaterialet till största del ingått i Lindesbys ägor. I en mindre del i sydöstra hörnet av området låg gården Linde som tillhörde Lindesbergs stads ägor på Häradsekonomiska kartan från 1864–67. Båda gårdarna finns på sockenkarta från 1688. På Lindesbys laga skifteskarta från 1788 är det aktuella utredningsområdet omnämnt som ”hed och hage” medan det på Häradsekonomiska kartan är skog/åker så som det ser ut i dag.

En mindre del av utredningsområdets södra del var vid fältnomentet beteshage för ungdjur varför denna del inte undersöktes.

FIGUR 6. En del av utreningsområde B fotograferat mot söder av Kerstin Westrin.

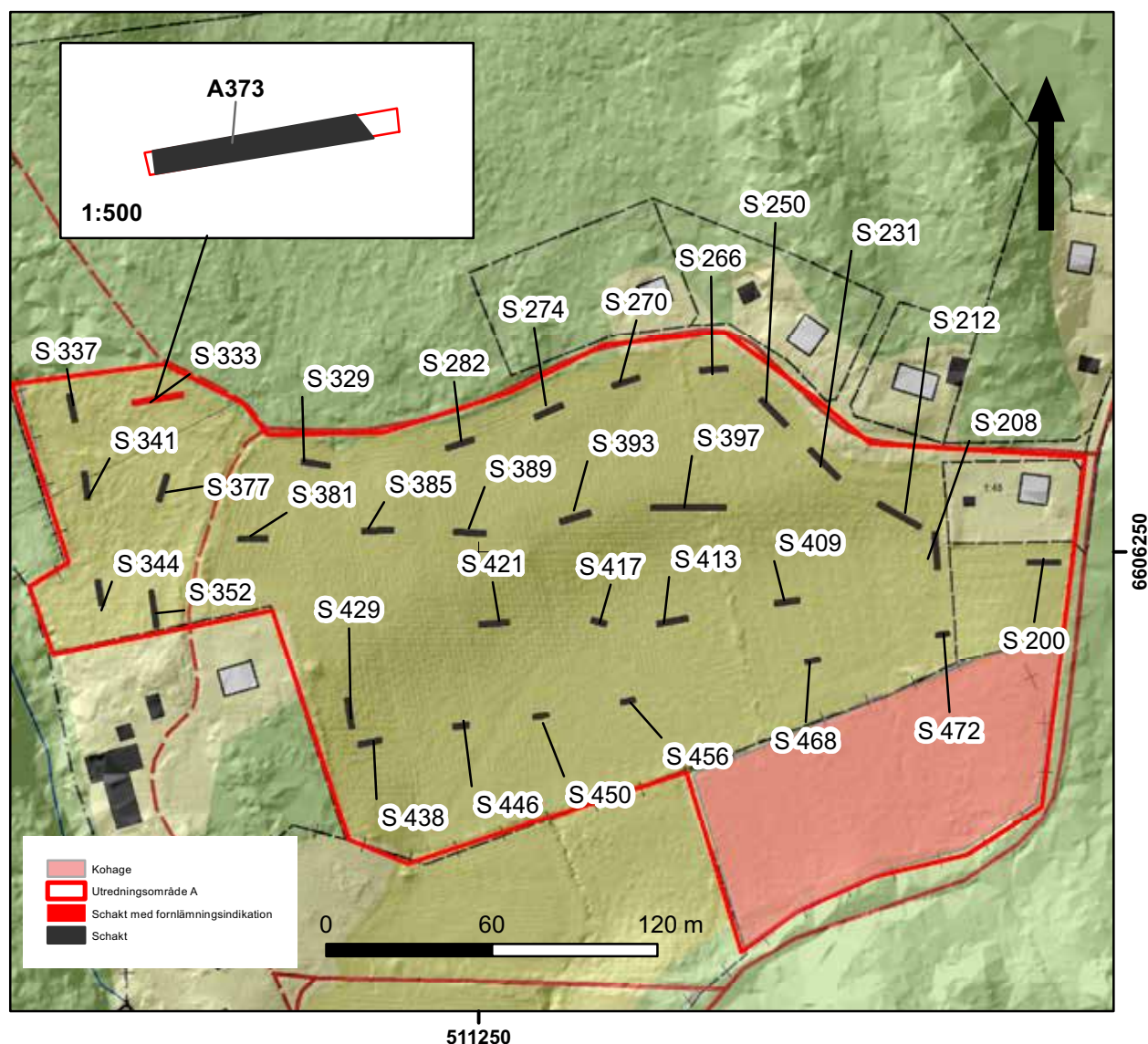
Utredningsresultat

Utredningsresultaten presenteras separat för område A och B följt av en sammanfattning för hela utredningsområdet på slutet.

Område A

Utredningsområde A är cirka 46 750 kvadratmeter stort och är beläget på mjukt kuperad odlingsmark i sydlig sluttning. Vid fältmomentet var området beväxt med vall. Matjordsskiktet var i genomsnitt cirka 0,25 meter djupt, då oftast tjockast i de högre partierna och tunnast i de lägre. Undergrunden utgjordes av ljus gulgrå silt. Område A begränsas av en grusväg i norr, beteshage i söder, ett skogsparti i väst och en tomt och asfalterad väg i öst.

I områdets västra del finns ett markant höjdparti där berg i dagen låg delvis synligt redan innan schaktning, inga schakt grävdes därför i nära anslutning till den ytan. Under schaktningen framkom berg i dagen även i ett par schakt i nordost. I områdets södra del ligger en beteshage, denna delyta fick därmed bortprioriteras.

FIGUR 7. Schaktplan över utredningsområde A. Skala 1:2500

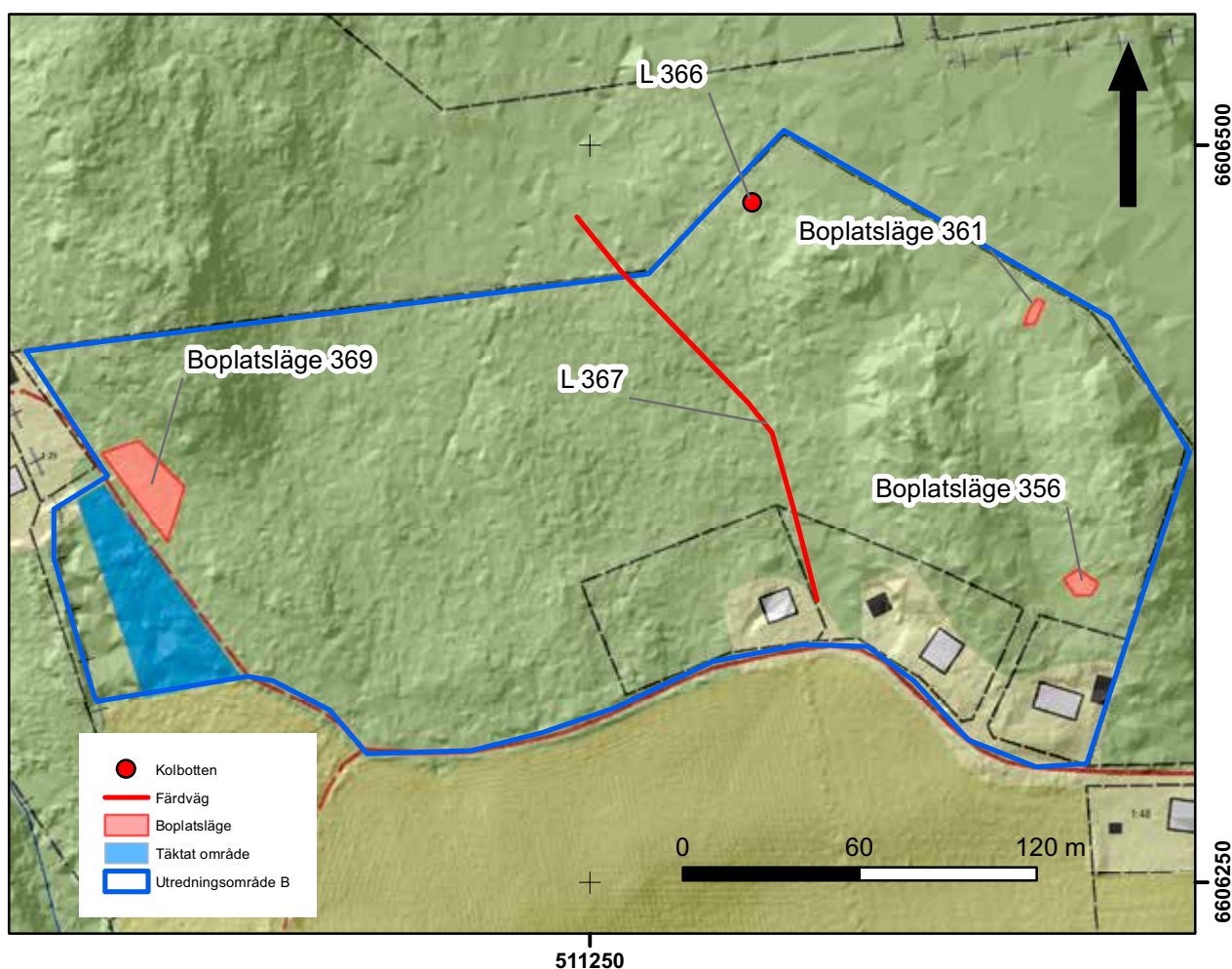
Totalt påträffades sex distinkta mörkfärgningar vid sökschaktningen, som tolkades som möjliga anläggningar. Alla undersöktes och av dessa kunde fem uteslutas. Den sjätte framstod till en början som ett tjockt svart kulturlager, fyllt med sot och kol. Efter att det undersökts kunde det dock fastställas som en kolbotten.

Totalt schaktades 569 kvadratmeter, vilket är ungefär 1,2 % av den tillgängliga delen av gårdet.

Område B

Utredningsområde B är cirka 50 620 kvadratmeter stort och beläget i kuperad barrskog med inslag av lövträd. Området är förhållandevis stenigt och består dels av tre blockiga mindre höjder med nord-sydlig riktning och dels av plan och till viss del fuktig moränmark.

Tre möjliga boplatslägen identifierades och provgroppsgrävdes. Ingen fornlämningsindikation framkom på något av lägena. En mycket diffus kolmila påträffades som kunde bestämmas med jordsond som ett sot och kollager. En färdväg i nord-sydlig riktning som idag är en stig påträffades. Färdvägen finns på häradskartan från 1864–67 men inte på den äldre laga skifteskartan 1788. I sydväst är ett mindre område täktat med ett 15-tal gropar av olika form, storlek och djup. Marken i detta område är lerig. Leif Marmstål, boende i närheten, hade uppfattningen att det var en äldre lertäkt. På häradssekonomiska kartan finns ett ”tegelverk” nedströms i Torphyttebäcken som kan ha tagit lera här.

FIGUR 8. Utredningsområde B med påträffade objekt, boplatslägen och täktat område markerat. Skala 1:2500.

Sammanfattning

Vid utredningen etapp 1 och 2 påträffades två kolbottnar och en färdväg vilka kommer att redovisas nedan. Inga fynd påträffades.

FIGUR 9. Färdväg, objekt 367 fotograferad mot norr av Kerstin Westrin.

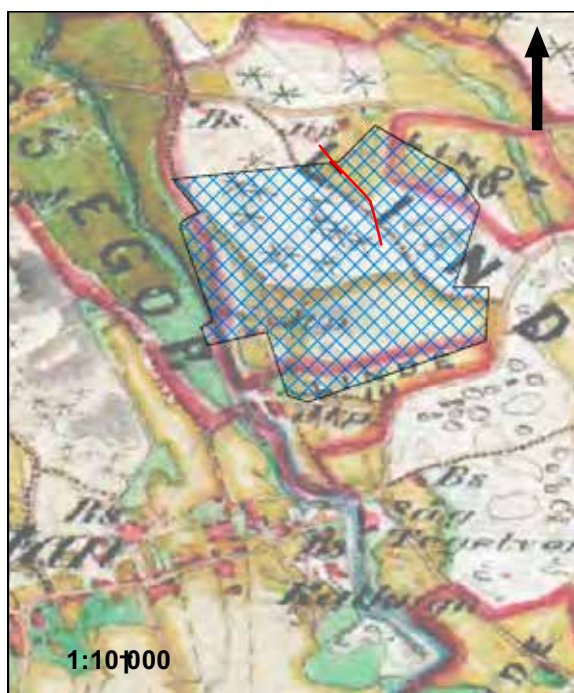
Nya Objekt

Objekt 1. Kolbotten (L366)

En rund kolbotten om cirka nio meter i diameter, med en ställvis 0,1 meter hög vall och en 2 x 3 meter bred och 0,1 m djup rektangulär grop i mitten. Kolbotten är mycket otydlig och konstaterades genom provstick med jordsond. Vallen hade ett sparsamt innehåll av sot och kol och den rektangulära gropen innehöll sot.

Objekt 2. Färdväg (L367)

Färdvägen påträffades centralt i utredningsområdets norra del (Område B) och sträcker sig cirka 160 meter i NV-SO riktning. Vägen är cirka 4 meter bred. En del, cirka 25 meter, utgörs av en vägbank som är 0,3–0,4 meter hög. Delen med vägbanken ligger i en fuktig del av skogsmarken. Vägen finns på Härads ekonomiska karta från år 1864–67. I dagsläget löper det en stig i färdvägen.

FIGUR 10. Härads ekonomiska kartan med utredningsområdet och den påträffade färdvägen, 367, markerat.

Objekt 3. Kolbotten (A373)

En kolbotten påträffades under sökschaktningen i utredningsområdets västra del och var 16–17 meter i öst–västlig riktning. Lämningen hade ett 0,2 meter djupt lager av kol och sot.

FIGUR 11. Den del av område A som utgick då det vid fältmomenet var kohage fotograferad mot öster av Kerstin Westrin.

Slutsats och utvärdering

Vid utredningen framkom en färdväg och två kolbottnar. Trots att den nu inmätta vägen och den färdväg som finns på häradsekonomiska kartan inte korresponderar exakt är det sannolikt att det är samma väg. Utifrån att de äldre kartorna inte är återskapade med samma noggrannhet som dagens kartor och att inmätningen som nu gjordes hade en felmarginal på två, tre meter på grund av att skogen försämrar mottagningen med satelliterna.

Den kolbotten som påträffades inom område B var okulärt väldigt diffus. Lämningen, dess utsträckning och form kunde konstateras genom provstick med jordsond. Ingen rest av någon koja kunde ses i närområdet. Gropen i mitten tolkas som att man tagit stybb vid något tillfälle.

Kolbotten i ett av schakten i område A innehöll rikligt med kol och sot. Den 16–17 meters utsträckningen motsvarar ett vanligt mått på en kolbotten.

Trots att det nu aktuella utredningsområdet är beläget cirka 150 meter väster om de kända boplatzlämningar med järnåldersdateringar påträffades inga förhistoriska lämningar.

Referenser

- Balknäs, N 2015, *Lindesby bytomt* – Linde 508:1, Lindesby 1:65, Lindesby socken, Lindesbergs kommun, Västmanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologigruppen rapport 2015:43.
- Helminen, M & Karlenby, L. 2014. Lindesby – Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inför planerat bostadsbygge i Linde socken, Västmanland, Örebro län. Arkeologigruppen rapport 2014:36.
- Rönngren, J. Romersk järnålder i Sörlunda – Dalskogen 1:2, Lindesbergs kommun och socken, Västmanland. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Arkeologigruppen rapport 2016:01

Kart och arkivtjänster

FMIS=Fornsök www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html.

Skogsstyrelsen skogens pärlor <https://minasidor.skogsstyrelsen.se/skogskartan/>

AKT	Karta	Åtgärd	Arkiv	År
S46-66:2	Lindesby nr 1	Laga delning	Lantmäterimyndigheternas arkiv	1788
J112-73-1	Linde	Häradsekonomiska kartan	Rikets allmänna kartverksarkiv	1864–67
S 8:13 5	Lindes och Rams-Hytte bergslag	Geografisk karta	Lantmäterimyndigheternas arkiv	1688

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Namn	Djup m	Matjords- djup m	Huvud- innehåll	Area	Undergrund	Anläggning
200	0,3	0,25	Silt	20 m ²	Ljus gulgrå silt	–
208	0,3–0,4	0,25–0,3	Silt	22 m ²	Ljus gulgrå silt	–
212	0,3–0,4	0,25	Silt	29 m ²	Ljus gulgrå silt	–
231	0,35	0,25	Silt	25 m ²	Ljus gulgrå silt	–
250	0,4	0,3	Silt	22 m ²	Ljus gråröd silt	–
266	0,35	0,35	Silt	16 m ²	Ljus grågul silt	–
270	0,35	0,25	Silt	16 m ²	Ljus grågul silt	–
274	0,3	0,25	Silt	18 m ²	Ljus gulgrå silt	–
282	0,4	0,25	Silt	17 m ²	Ljus gulgrå silt, berg i dagen blottad i schaktets nordöstra del	–
329	0,3	0,25	Silt	17 m ²	Ljus gulgrå silt	–
333	0,4	0,2	Silt	31 m ²	Ljus gulgrå silt	A373 (Kolbotten)
337	0,5	0,2	Silt	16 m ²	Ljus gulgrå silt	–
341	0,35	0,2	Silt	16 m ²	Ljus gulgrå silt	–
344	0,4	0,2	Silt	16 m ²	Äldre ploglager: 0,15 m djupt. Ljus gulgrå silt	–
352	0,2	0,15	Silt	21 m ²	Ljus gulgrå silt	–
377	0,35	0,2	Silt	17 m ²	Flammig gulgrå silt	–
381	0,3	0,2	Silt	17 m ²	Flammig röd-gulgrå silt	–
385	0,3	0,25	Silt	19 m ²	Ljus gulgrå silt	–
389	0,4	0,25	Silt	19 m ²	Ljus gulgrå silt	–
393	0,4	0,25	Silt	19 m ²	Ljus gulgrå silt	–
397	0,3	0,25	Silt	43 m ²	Ljus gulgrå silt	–
409	0,45	0,35	Silt	14 m ²	Ljus gulgrå silt	–
413	0,35	0,3	Silt	19 m ²	Ljus gulgrå silt	–
417	0,35	0,3	Silt	9 m ²	Ljus gulgrå silt	–
421	0,35–0,5	0,3–0,35	Silt	17 m ²	Ljus gulgrå silt	–
429	0,35	0,25	Silt Lera	17 m ²	Ljus gulgrå siltig lera	–
438	0,35	0,15	Lera Silt	14 m ²	Mörkt lagret: 0,2 m djupt. Ljus gulgrå siltig lera. Under lagret framkom ett dike, samt undergrunden.	–
446	0,3	0,25	Silt	10 m ²	Ljus gulgrå silt	–
450	0,3	0,25	Silt	8 m ²		–
456	0,3	0,2	Silt	7 m ²		–
468	0,25	0,2	Silt	8 m ²		–
472	0,25	0,2	Silt	7 m ²		–

Bilaga 2. Objektstabel

Objekt	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
366	Kolningsanläggning, kolbotten efter resmila, rund, ca 9 m diam. Diffus vall, 1,0 m b och 0,1 m h i Ö sidan. I mitten en grop, rektangulär ca 2x1m och 0,1 dj. Vid provstick framkom sparsamt med sot och kol. Plan fuktig skogsmark. Granskog.	Övrig kulturhistorisk lämning
367	Färdväg, ca 160 m l (N-S) och 3-4 m b. En mindre del av vägen, ca 25 m, är i form av vägbank 0,2 m h. Plan fuktig och svagt kuperad skogsmark. Granskog. Vägen finns på Häradsekonomiska kartan 64-67.	Övrig kulturhistorisk lämning
373	Kolningsanläggning, kolbotten. Framkom vid utrednings-schaktning som ett 0,2 m dj kol- och sotlager ca 16 m l (Ö-V). Svagt v-sluttande odlingsmark.	Övrig kulturhistorisk lämning

